

УДК 327.2

ПЕРСПЕКТИВИ ІНСТИТУЦІЙНОГО РОЗВИТКУ АСЕАН ТА ПОТЕНЦІЙНІ ФАКТОРИ ЗБІЛЬШЕННЯ ЙОГО ВПЛИВУ НА РЕГІОНАЛЬНУ ПОЛІТИКУ В ПІВДЕННО-СХІДНІЙ АЗІЇ

Михайло Комарницький

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, м. Львів, Україна, 79000,
e-mail: mikekomar@gmail.com*

Розглянуто основні етапи та ключові моменти регіонального розвитку спільноти АСЕАН упродовж останніх п'ятдесяти років, а також проаналізовано головні фактори інституційної розбудови АСЕАН та зростання його впливу на формування регіональної політики. У статті виокремлено та докладно описано основні форми та механізми інституційної розбудови АСЕАН – Асоціація розвитку безпекової політики АСЕАН, Економічне Співтовариство АСЕАН та Соціально-культурне співтовариство АСЕАН, а також проаналізовані виклики для всіх інституцій АСЕАН в майбутньому.

Ключові слова: Південно-Східна Азія; АСЕАН; Асоціація безпекової політики АСЕАН; Економічне Співтовариство АСЕАН; Соціально-культурне співтовариство АСЕАН; регіоналізм.

У 2007 році Асоціація держав Південно-Східної Азії, відзначаючи 40-річчя від дня свого заснування, спробувала встановити нову віху у своєму інституційному розвитку – підписати Статут АСЕАН. Проте святкування річниці АСЕАН дещо затьмарила політична криза у М'янмі, яку спричинили переслідування місцевою владою буддистських монахів та демократичних організацій, які вийшли на мирні вуличні маніфестації протесту. Неспроможність АСЕАН вплинути на події в країні стала предметом жвавих політичних обговорень як у регіоні, так і на міжнародному рівні. Навіть багатообіцяюче прийняття Статуту АСЕАН, що мало б засвідчити якісно новий етап інституційного розвитку АСЕАН, оскільки документ містив доволі сміливі, перспективні та трансформаційні ідеї, на тлі політичних подій у М'янмі стало великим розчаруванням для громадської думки у багатьох країнах Південно-Східної Азії.

Асоціація держав Південно-Східної Азії впродовж останніх чотирьох десятиліть таки зуміла зміцнити свої інституційні позиції після провальної першої спроби інституційного розвитку регіонального співробітництва в рамках Асоціації держав Південно-Східної Азії (АСА). Загалом 40-річну історію АСЕАН можна розділити на чотири періоди, а саме:

- 1) етап формування (1967–1977);
- 2) конфлікт навколо індо-китайських штатів, які перебували під впливом В'єтнаму (1978–1987);
- 3) мирне розширення асоціації та період кризи (1988–1997);
- 4) новий регіоналізм та інституційна розбудова (1998–2008).

Етап формування АСЕАН (1967–1977) був ознаменований підписанням договору про дружбу та співпрацю, який досі залишається правовою основою існування АСЕАН. Цей договір, в основному, втілює такі традиційні стандарти, як дотримання територіальної цілісності держав-членів, невтручання у внутрішні справи та мирне врегулювання будь-яких конфліктів і спірних питань. В умовах «холодної війни» в Азії створення АСЕАН стало стратегічним кроком з боку некомуністичних держав регіону, які об'єдналися перед відкритою комуністичною загрозою у розпал В'єтнамської війни та громадянської війни в Камбоджі та Південному В'єтнамі. Ця комуністична загроза стала зовсім очевидною, коли американці зазнали поразки у В'єтнамі 1975 року та коли запанував комуністичний режим у Камбоджі й Лаосі. АСЕАН для її членів-засновників також слугувала основним засобом розв'язання своїх територіальних конфліктів, що дозволило засновникам зосередити увагу на галузі державного будівництва та національного розвитку, а не на погашенні різних локальних конфліктів [8, с. 20]. Таким чином, АСЕАН забезпечувала умови для регіональної безпеки та стабільності, що давало змогу країнам-членам посилювати внутрішню національну стійкість.

Конфліктний етап історії АСЕАН (1977–1987) розпочався з участі організації в дипломатичних конфліктах із В'єтнамом після його вторгнення в Камбоджу 1979 року. Головною дипломатичною ареною цього протистояння стала Організація Об'єднаних Націй, де АСЕАН успішно заперечувала проти надання місця в ООН представникам уряду, який В'єтнам встановив у Пномпені. З огляду на ці протистояння, АСЕАН була побічно залучена в збройну конфронтацію між антив'єтнамським коаліційним урядом Камбоджі у вигнанні, що забезпечував військову підтримку некомуністичній частині сил коаліції уряду Демократичної Камбоджі, що, своєю чергою, включала горезвісну Комуністичну партію Камбоджі, яку пізніше підтримав Китай. У цьому контексті солідарне протистояння комуністичним режимам країн-учасниць АСЕАН посилювалося, оскільки вони згуртувалися задля підтримки Таїланду, який, по суті, опинився на лінії фронту в камбоджійському конфлікті. Водночас АСЕАН бере участь у пошуку шляхів дипломатичного врегулювання конфлікту в рамках неофіційних переговорів у Джакарті із союзниками Камбоджі, що допомогло запобігти прямому втручання зовнішніх сил для вирішення конфлікту в регіоні. Слід відзначити, що Японія та інші великі держави, зокрема, колишній Радянський Союз і Франція, неофіційно сприяли виходу з глухого кута під час мирних переговорів щодо ситуації в Камбоджі. Ще одна подія, а саме – повалення диктатури Фердинанда Маркоса у Філіппінах 1986 року, спричинила чергову хвилю демократизації в Південно-Східній Азії, яка також охопила тодішню Бірму та інші країни [9, с. 149].

Третій етап в історії АСЕАН (1988–1997) – це парадоксальний період, який характеризується як інституційним розширенням, так і деякими кризовими явищами. Вихід із камбоджійської кризи відбувся завдяки низці дипломатичних ініціатив Японії та Франції, які завершилися укладенням Паризької мирної угоди 1991 року. Перед цим В'єтнам вивів значну частину військових формувань із Камбоджі, починаючи з 1989 року. Очевидно, що Ханой більше не

міг підтримувати військової присутності в Камбоджі після того, як Радянський Союз скоротив військову допомогу В'єтнаму. Це, а також пізніший розпад Радянського Союзу (1991), створили сприятливі умови для укладення мирної угоди щодо Камбоджі п'ятьма постійними членами Ради Безпеки ООН. Водночас було створено Тимчасовий орган ООН у Камбоджі (UNTAC) для спостереження за перебігом загальних виборів у цій країні 1993 року та для врегулювання постконфліктної ситуації [8, с. 29].

Демократичні процеси в регіоні після подій у Філіппінах 1986 року застали зненацька міжнародну громадськість, особливо з огляду на їхню інтенсивність і множинні наслідки. Демократичний рух у Бірмі, що розпочався 1988 року, призвів до абсолютної перемоги Національної ліги за демократію (НЛД) на чолі з Аун Сан Су Чжі під час парламентських виборів 1990 року. Однак військова хунта не дозволила демократичним силам сформувати уряд, і тому після студентських протестів у столиці Бірми вдалися до арештів усіх послідовників Сан Су Чжі. У більшості країн Східної Азії, зокрема в Південній Кореї і в Тайвані, період авторитаризму завершився наприкінці 1980-х років, коли демократичні партії перемогли на загальних виборах у цих країнах. У Китаї натомість, як і у Бірмі, демократичний рух зазнав поразки 1989 року, коли комуністична партія придушила студентські протести на площі Тяньаньмень. Коли хвиля демократизації в окремих країнах регіону зіштовхнулася із насильницьким опором, керівництво АСЕАН, зокрема, прем'єр-міністр Сінгапуру Лі Кван Ю та малайзійський прем'єр-міністр Махатхір Мохаммед, висунули ідею «азійських цінностей» [9, с. 150].

Що стосується економічного співробітництва, то члени АСЕАН почали серйозно наполягати на глибших економічних відносинах між її членами, прийнявши 1992 року угоду про загальні преференційні тарифи, що стали одним із важливих компонентів політики успішної реалізації зони вільної торгівлі АСЕАН (АФТА). Порівняно з попередніми спробами АСЕАН запровадити преференційні торговельні угоди наприкінці 1970-х і 1980-х років, ця угода була набагато успішнішою та ефективнішою. АСЕАН також зуміла завоювати авторитет важливої дійової інституції у Форумі Азійсько-Тихоокеанського співробітництва (АРЕС), який здобув значну підтримку з боку США під час першого саміту організації на найвищому рівні в Сіетлі (1993) [4, с. 322].

Що стосується регіональної безпеки, то непевність у зовнішній безпеці, викликана закриттям американських баз у Філіппінах, призвела до створення 1994 року Регіонального форуму АСЕАН (АРФ), а це, своєю чергою, дозволило залучити В'єтнам, Китай і Росію до діалогу між АСЕАН та її партнерами. Країни-члени АСЕАН 1995 року підписали договір про створення у Південно-Східній Азії зони, вільної від ядерної зброї (SEANWFZ). Саме цей договір усередині 1980-х років став важливим етапом в реалізації надзвичайно важливої декларації про утворення Зони миру, свободи та нейтралітету (ZOPFAN). Завдяки цьому 1995 року після участі в першому засіданні АРФ до АСЕАН вступив В'єтнам, 1997 року долучилися Лаос і М'янма, а згодом, 1999 року – Камбоджа. На жаль, цей позитивний процес розширення АСЕАН зупинила

азійська фінансова криза 1997–1998 років, що розпочалась у Таїланді, а з часом охопила всі країни регіону [9, с. 165].

Четвертий етап еволюції АСЕАН (1998–2007) можна назвати періодом відновлення та трансформаційних процесів. Азійська фінансова криза призвела до великих змін у регіоні, зокрема до повалення режиму Сухарто в Індонезії, появи реформістського руху в Малайзії, що завершився арештом заступника прем'єр-міністра Анвара Ібрагіма, а також стала поштовхом до усунення від влади партії Таксіна Шинаватри в Таїланді [8, с. 20]. Для країн-членів АСЕАН азійська фінансова криза стала поштовхом до поглиблення економічного співробітництва не тільки серед своїх членів, а й до збільшення сфери його застосування в ширшому контексті Східної Азії. Це призвело до формування нового механізму політики розширення «АСЕАН Плюс Три», який у підсумку формалізував діалог щодо встановлення нової парадигми партнерства АСЕАН із Китаєм, Японією та Південною Кореєю.

Ще одним фактором, який сприяв розширенню співробітництва АСЕАН у сфері регіональної безпеки, стали трагічні події 11 вересня 2001 року. Зокрема, держави-члени збільшили двосторонній і регіональний обмін інформацією та даними розвідки для боротьби із загрозою ісламського фундаменталізму в Південно-Східній Азії. Зважаючи на те, що дві країни-члени АСЕАН, Малайзія та Індонезія, мають великий відсоток мусульманського населення, АСЕАН ніколи не наполягала винятково на проамериканській лінії в боротьбі з тероризмом у регіоні, а, навпаки, регулярно наголошувала на необхідності комплексного підходу щодо вирішення таких «глибинних причин» тероризму, як бідність і несправедливість [10, с. 175]. Після вересневих подій 2001 року АСЕАН також зіштовхнулася з появою таких нетрадиційних питань безпеки, як СНІД, атипова пневмонія, пташиний грип, піратство, торгівля людьми тощо, що спонукало до розширення регіональної співпраці між країнами-членами АСЕАН. Такі нетрадиційні проблеми безпеки згодом стали ще одним наріжним каменем інституційного розширення діяльності АСЕАН, що й було започатковано в Балі (жовтень 2003 року) в рамках Балійської декларації, яка, по суті, й стала підсумком дев'ятого саміту АСЕАН. Ідеї розширення асоціацій і співтовариств стали стратегією швидкого реагування АСЕАН на зростання впливу Китаю в регіоні, а також поштовхом до активізації рівня конкурентоспроможності в умовах глобалізації серед країн-членів. Власне частиною цієї стратегії є довготермінова перспектива ширшої інституціоналізації АСЕАН, яка передбачає ідею Спільноти АСЕАН як широкої платформи її інституційної розбудови [6].

Метою Спільноти АСЕАН (ASEAN Community) є сприяння більшому політичному, економічному та соціально-культурному співробітництву між десятима країнами-членами АСЕАН у рамках трьох організаційних форм, а саме Асоціації безпеки АСЕАН (ASC), Економічного Співтовариства АСЕАН (AEC) і Соціально-культурного співтовариства АСЕАН (ASCC). Крім того, ухвалена у В'єтніані 2004 року програма дій передбачала конкретні пропозиції щодо визначення стандартів, принципів, а також перелік проектів, які повинні сприяти

досягненню трьох цілей у рамках трьох основних форм творення спільнот АСЕАН [17].

Асоціація безпеки АСЕАН була створена для поглиблення співробітництва в сфері політики та безпеки між країнами-членами АСЕАН, оскільки давала змогу їм «жити в мирі один з одним і зі світом в цілому в справедливому, демократичному і гармонійному середовищі» і ґрунтується на таких нормах і принципах організації: 1) провідна роль мирного способу врегулювання міжрегіональних відмінностей; 2) дотримання принципу загальної безпеки, а не принципу оборони, створення військового альянсу або формування спільної зовнішньої політики, 3) заохочення до регіональної солідарності і співпраці, 4) дотримання Статуту ООН та інших принципів міжнародного права та підтримка принципів АСЕАН щодо неутручання, способу ухвалення рішень на основі консенсусу, національної та регіональної стабільності, поваги до національного суверенітету, відмови від погрози силою або її застосування, а також мирне врегулювання розбіжностей і конфліктів [2].

Програма дій 2004 року визначає кілька сфер співробітництва між країнами-членами АСЕАН, а саме:

1) політичний розвиток, у якому лідери країн-членів АСЕАН сприятимуть посиленню «спільного бачення та спільних цінностей»;

2) формування та поширення стандартів, які сприяють створенню демократичної, толерантної, спільної та прозорої спільноти в Південно-Східній Азії;

3) запобігання конфліктам на основі зміцнення довіри та превентивної дипломатії;

4) розв'язання конфліктів з допомогою використання наявних регіональних механізмів врегулювання спорів і процесів в галузі політики та безпеки;

5) пост-конфліктне встановлення миру, яке передбачає створення відповідних механізмів і мобілізацію ресурсів [2].

Друга складова Спільноти АСЕАН – Економічне Співтовариство АСЕАН передбачає створення стабільної процвітаючої і достатньо конкурентоспроможної економічної зони АСЕАН, де є вільний рух капіталу, товарів, інвестицій і послуг, що призведе до справедливого економічного розвитку, а також до значного скорочення рівня бідності та соціально-економічної нерівності в регіоні до 2020 року. Цей компонент також передбачає, що АСЕАН у перспективі буде єдиним ринком із глибшим і вищим рівнем економічної інтеграції її членів, що, своєю чергою, сприятиме зменшенню розриву між більш розвиненими та менш розвиненими країнами АСЕАН [16, с. 137]. Серед інших аспектів, пов'язаних із реалізацією програми співтовариства, є 11 пріоритетних секторів співпраці між членами АСЕАН, серед яких агропромислова продукція, машинобудування, текстильна промисловість, інформаційні та комунікаційні технології, туризм тощо. Плани дій для кожного з пріоритетних секторів у вигляді рамкових угод і протоколів повинні служити основою для економічної інтеграції в цих галузях із напрацюванням конкретних заходів впровадження до 2010 року. Керівники країн АСЕАН на саміті, що відбувся на філіппінському острові Себу в січні

2007 року, домовилися пришвидшити формування Економічного Співтовариства АСЕАН до 2015 року, а не до запланованого раніше 2020 року [16, с. 143].

Третій компонент – Соціально-культурне співтовариство АСЕАН, має на меті реалізувати ідею підвищення рівня життя незахищених груп і мешканців сільських районів. Ініціатива також передбачає підвищення рівня участі різних суспільних груп у регіоні, особливо жінок, молоді і місцевих громад. Крім того, асоціація покликана забезпечити захист прав найманих працівників у процесі регіональної економічної інтеграції через підготовку кадрів, розвиток науки і техніки, створення нових робочих місць та соціального захисту. Цей компонент передбачає активізацію співпраці країн АСЕАН у сфері охорони здоров'я, а також у питаннях, пов'язаних зі зростанням чисельності населення, безробіття, погіршенням стану навколишнього середовища та ліквідацією наслідків стихійних лих [3].

Варто зауважити, що відмінності між політичними системами держав-членів є серйозною проблемою для перетворення АСЕАН у більш згуртовану та організаційно оформлену організацію, яка могла б ефективно розробляти та здійснювати політику, якої дотримуватимуться усі її члени. Регіональні стандарти та принципи прийняття рішень, поряд із демократією та правами людини, досі залишаються спірними питаннями у рамках АСЕАН, що пов'язано з відмінностями внутрішнього політичного контексту та різним підходом до ієрархії цінностей.

Без сумніву, в Південно-Східній Азії посилюється занепокоєність через економічний підйом Китаю і, до певної міри, Індії як економічних конкурентів країн-членів АСЕАН у сфері прямих іноземних інвестицій та зовнішньої торгівлі, що загострює потребу у системній регіональній співпраці та інтеграції у всіх сферах життя. Однією з основних передумов для досягнення мети АСЕАН щодо створення єдиного ринку є необхідність інституціоналізації процесу ухвалення рішень та забезпечення дотримання всіма членами угод і рішень, а також встановлення санкцій за їх недотримання. Створення механізмів врегулювання спорів є також складовою частиною інституційних перетворень АСЕАН, покликаних сприяти розбудові конструктивного Економічного Співтовариства АСЕАН.

Щобільше, скорочення розриву між рівнями розвитку в рамках АСЕАН є серйозною проблемою для реалізації вищезгаданої ініціативи. Економічна інтеграція і формування єдиного ринку в рамках АСЕАН повинні не тільки зосереджувати свою увагу на розвитку великого бізнесу та регіональних політичних й економічних еліт, а й водночас захищати вразливі групи населення в регіоні та сприяти їхньому розвитку, оскільки вони є найбільш чутливим сектором в умовах ризиків, пов'язаних з глобалізацією, інтеграцією, а також природними катастрофами. Насправді, Соціально-культурне співтовариство АСЕАН має бути пріоритетним у інституційній розбудові Спільноти АСЕАН, оскільки саме воно займається проблемами, які безпосередньо впливають на великі групи людей та різні громади в регіоні.

Після прийняття Декларації 2003 року під час дев'ятого саміту країн-членів АСЕАН на острові Балі, вислів «АСЕАН зорієнтована на людину» став популярним слоганом у цьому регіоні. Наступні зустрічі на високому рівні в рамках АСЕАН, включно зі щорічними самітами лідерів, свідомо записували це кредо в тематику своїх доповідей, заяв чи висловлення позицій [11]. Цей термін набув ще більшої популярності, коли лідери країн АСЕАН під час зустрічі в Куала-Лумпурі 2005 року вирішили, що настав час для початку оформлення та закріплення діяльності АСЕАН на основі Статуту АСЕАН. Для підготовки Статуту АСЕАН було створено робочу групу, до якої входили відомі політичні та громадські діячі і якій було доручено підготувати рекомендації щодо закладення в Статут перспективних, інноваційних ідей, пов'язаних зі стандартами та принципами АСЕАН, її структурою та формами діяльності, а також механізмами проведення консультацій і вирішення спірних питань. Серед членів групи з питань Статуту АСЕАН були колишні глави держав або урядів, відомі дипломати, регіональні лідери, яким надали якнайширші повноваження та свободу висловлення думок про нові ідеї з приводу майбутніх напрямів діяльності АСЕАН. Вони також мали право проводити консультації в різних секторах регіону для отримання матеріалів до Статуту [14]. З перспективи інституційного розвитку АСЕАН цей процес консультацій, очевидно, був доцільним і виправданим, адже сприяв солідарності громадських очікувань та зміцненню переконань у тому, що діяльність АСЕАН стає справді «зорієнтованою на людину».

Остаточна доповідь групи, представлена на 12-му саміті АСЕАН, що проходив у січні 2007 року на філіппінському курортному острові Себу, лише виправдала такі очікування, оскільки містила низку рекомендацій, які є перспективними, трансформаційними та більш зорієнтованими на соціальний захист та розвиток людей. На саміті озвучили такі найважливіші ідеї й принципи: принцип «обов'язку захищати», згідно з яким подано нове визначення поняття суверенітету з урахуванням обов'язку держави захищати своїх громадян; ухвалення однозначних рішень без консенсусу; створення консультативних механізмів, які залучають різні регіональні групи разом із громадськими об'єднаннями; положення щодо неконституційної зміни уряду; санкції щодо членів-порушників Статуту, зокрема умови виключення з організації. На думку багатьох, ці рекомендації часто були надто сміливими та надзвичайно амбітними, а, отже, важкими для практичного виконання на цьому етапі розбудови АСЕАН [1].

Попри всі труднощі та незгодженості, остаточний проект Статуту АСЕАН підписали на тринадцятому саміті АСЕАН у Сінгапурі (листопад 2007 року). Громадські об'єднання в регіоні не були задоволені остаточним варіантом Статуту АСЕАН, оскільки у Статуті АСЕАН йшлося про те, як уряди взаємодіятимуть між собою, однак не прописано жодних механізмів, як вони повинні взаємодіяти зі суспільними групами та громадськими організаціями. Також у Статуті не встановлено чітких механізмів інституціоналізації ролі громадян та громадських об'єднань у формуванні регіональної політики, не містяться необхідні положення для врегулювання суперечок, що стосуються

внутрішніх конфліктів, а також дисциплінарних санкцій щодо членів, які не дотримуються власних зобов'язань [14].

Процес розробки Статуту АСЕАН показав, що в підсумку основні правила гри на регіональній політичній арені визначають консервативні чиновники та дипломати в АСЕАН, а не нове покоління ліберальних політиків. Вони, як і раніше, звертаються до традиційних стандартів і принципів ухвалення рішень та дотримуються підходу найменшого спільного «знаменника» при вирішенні питань, що стосуються інтересів АСЕАН. Деякою мірою це відображає «відмінності менталітетів» не тільки між демократичними та недемократичним державами в АСЕАН, а й між трьома основними організаційними формами співпраці. Отже, незважаючи на рішучу риторику з боку лідерів країн АСЕАН про прагнення досягти такої моделі інституційного розвитку, що зорієнтована на людину, консультації та діалог із науковими центрами та громадськими об'єднаннями, практичну реалізацію намірів у процесі підготовки Статуту звели лише до формальної участі суспільства в процесі редагування Статуту АСЕАН. Тому не викликає подиву те, що в результаті такого підходу до формування Статуту АСЕАН багато представників наукових центрів і громадських об'єднань у країнах Південно-Східної Азії мають підстави вважати, що урядовці їх зрадили. Після цього сутичка суспільних і урядових інтересів перемістилася на стадію ратифікації Статуту, що спровокувало окремих представників «мозкових центрів» і громадських об'єднань категорично виступити за анулювання Статуту АСЕАН [15].

Варто зауважити, що впродовж наступних років АСЕАН зіштовхнеться з низкою проблем на шляху реалізації плану ширшої регіональної інтеграції та інституційної розбудови своїх асоціацій. Зокрема, слід виокремити таку важливу проблему, як зменшення розриву між рівнем економічного та суспільного розвитку країн-членів АСЕАН. Не менш важливими є питання, що стосуються узгодження та правового закріплення механізмів поживлення торгівлі та фінансової інтеграції, шляхів розвитку регіональної ідентичності та спільних цінностей, розвитку людських ресурсів і нарощування потенціалу, ефективного управління, демократії, верховенства права, а також заохочення та захисту прав людини [7, с. 17].

Передусім даються взнаки розбіжності між членами АСЕАН у сфері ефективного управління та верховенства права. Після фінансової кризи в Азії 1997 року міжнародні фінансові інститути та фонди багатьох розвинених країн надавали перевагу ефективному управлінню як умові для надання фінансової підтримки й допомоги. Іноді неадекватність управління, корупція, недостатня прозорість і відсутність верховенства права в країнах регіону були пов'язані з поганими економічними показниками та марнотратством грошей, які надходили від міжнародних фінансових інституцій. Більшість членів АСЕАН при застосуванні стандартів ефективного управління, розроблених Світовим Банком, виглядають уразливішими, ніж, скажімо, Сінгапур.

Без належного управління та верховенства права держави-члени АСЕАН навряд чи зможуть залучити більше прямих іноземних інвестицій і фінансової допомоги, яка, безсумнівно, сприятиме їх інституційним та економічним

реформам. Дійсно, раціональне управління лежить в основі розвитку інституційного потенціалу держави та є підставою для зростання авторитету органів влади в регіоні. Зовнішня підтримка для економічного зростання, залучення прямих іноземних інвестицій, ефективність програми боротьби з бідністю залежать від того, наскільки іноземні інвестори, банки розвитку та розвинені країни вважають уряди в регіоні ефективними в боротьбі з корупцією та дотриманням законності.

Захист і підтримка прав людини в регіоні залишається суперечливим питанням у рамках АСЕАН. Недемократичні держави-члени АСЕАН часто схильні ігнорувати дедалі більшу потребу своїх громадян у відкритості в політичному просторі і гарантуванні свободи слова та захисті прав особи відповідно до закону. У минулому деякі держави, навіть серед членів АСЕАН, наводили аргументи на користь «азійських цінностей», наприклад, щоб виправдати їх стійкість до хвилі демократизації в регіоні наприкінці 1980-х і початку 1990-х років. Вони також намагалися знайти відмінності між політичними та економічними правами, надаючи пріоритет останнім у рамках свого бачення розвитку регіональної співпраці. Незважаючи на те, що всі держави АСЕАН підписали Загальну декларацію прав людини Організації Об'єднаних Націй і пов'язані з нею конвенції, деякі країни-члени АСЕАН усе ж побоюються вносити хоча б положення про регіональні комісії з прав людини або закріплювати діяльність такого органу в Статуті АСЕАН [13, с. 427].

Якщо створювати Спільноту АСЕАН, зорієнтовану на громадян, то підтримка та захист прав людини в рамках АСЕАН мають бути передбачені в стандартах і принципах його інституційної діяльності. Держави не можуть ігнорувати дедалі істотнішу роль різноманітних громадських об'єднань у регіоні, що, без сумніву, продовжуватимуть чинити тиск на уряди. Водночас захист прав людини є питанням, яке охоплює політичні, економічні та соціальні проблеми, де найчастіше відбувається конфлікт інтересів держави, недержавних суб'єктів і приватних осіб. В умовах слабких національних інститутів у країнах АСЕАН громадські об'єднання ефективно працюють у залученні регіональної та міжнародної громадськості до обговорення проблем, що стосуються порушень прав людини й гуманітарної кризи в умовах деяких країн АСЕАН, таких як М'янма, південь Таїланду, а також у зонах конфлікту в Індонезії та у Філіппінах. Завдання для країн АСЕАН, таким чином, полягає в тому, щоб знайти спосіб виявлення різних законних інтересів громадських об'єднань у цій сфері. Незважаючи на це, АСЕАН і надалі відчуватиме наростання тиску щодо лібералізації її стандартів, а також щодо оперативнішого реагування на проблеми соціального захисту й розвитку людських ресурсів у регіоні [9, с. 149].

Чи можна сформувати Спільноту АСЕАН без досягнення спільної регіональної ідентичності та загальноприйнятих регіональних цінностей? У центрі цього питання лежить проблема досягнення членами АСЕАН рівня такої регіональної свідомості, що надає перевагу колективним інтересам над національними інтересами держав-членів. Розходження в політичних системах та розбіжності в культурних цінностях є перешкодами для розвитку регіональної ідентичності АСЕАН. Ці фактори можна розглядати як початкові труднощі, але

в кінцевому результаті саме політична воля та авторитет регіональних лідерів впливатимуть на досягнення колективної ідентичності та спільних ідеалів. Отже, завдання еліти АСЕАН полягає в тому, щоб бути більш інноваційною, наполегливою та прихильною до розширення всіх форм регіональної співпраці, включно з розбудовою громадських організацій та інституцій. Національна самобутність і цінності більше не повинні ставати виправданням для обмеження колективних регіональних інтересів. Це означає, що короткотермінові національні поступки необхідно робити на користь довготермінових регіональних інтересів, які виступатимуть показником рівня відданості ідеї спільноти АСЕАН.

Досягнення АСЕАН у сфері розширення та поглиблення форм регіональної співпраці впродовж останніх сорока років, на перший погляд, здаються значущими, зокрема, коли йдеться про риторичку офіційних документів АСЕАН, які містять нові ідеї та перспективні плани. Однак динаміка економічного і політичного життя в країнах Південно-Східної Азії вимагає прийняття нових механізмів і форм регіональної співпраці. Настав час, щоб нове покоління лідерів АСЕАН почало втілювати нові форми інституційної розбудови, що сприятиме творенню регіональної ідентичності та формуванню нових регіональних цінностей. У найближчій перспективі АСЕАН повинна прийняти такі норми, принципи та механізми своєї діяльності, які сприятимуть усуненню очевидних недоліків на шляху до регіональної інтеграції. Щоб не втратити своїх позицій, АСЕАН слід відкрити двері для нового принципу «регіональної співучасті», що передбачає інтелектуальний і практичний внесок недержавних суб'єктів і громадських груп, зокрема як консультативних органів АСЕАН, у поглиблення регіональної співпраці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. 12th ASEAN Summit, Cebu, Philippines (January 12-15, 2007). Documents & Speeches. Available from: <http://www.12thaseansummit.org.ph/innertemplate3.asp?category=documents>.
2. ASEAN Secretariat. ASEAN Security Community Plan of Action. Available from : <http://www.aseansec.org/16826.htm>.
3. ASEAN Secretariat. Towards an ASEAN Community. Available from : <http://www.aseansec.org/16570.htm>.
4. Bowles, Paul & MacLean, Brian. Understanding trade bloc formation: The case of the ASEAN Free Trade Area // Review of International Political Economy Vol.3 (2), 1996. – P. 319–348.
5. Chandra, Alexander & Djamin Rafendi. ASEAN people's 'charter' to advance civil society // Jakarta Post, November 19, 2007. Available from : <http://www.thejakartapost.com/yesterdaydetail.asp?fileid=20080103.T11>.
6. Declaration of ASEAN Concord II (Bali Concord II). Available from : <http://www.aseansec.org/15159.htm>
7. Green, David Jay. Bridging the ASEAN Development Divide // AEB. – Vol. 24(1), 2007. – P. 17.
8. Haacke, Jurgen. ASEAN's Diplomatic and Security Culture: Origins, Developments and Prospects. – London, 2003. – P. 19–49.
9. Jones, David & Smith, Michael. Making process, not progress: ASEAN and the evolving East Asian regional order // International Security. – Vol. 32(1), 2007. – P 148–184.
10. Khong, Yuen Fung. «Coping with strategic uncertainty: The role of institutions and soft balancing in Southeast Asia's post-Cold War strategy», in Rethinking Security in East Asia: Identity,

Power, and Efficiency, eds. J. J. Suh, Peter J. Katzenstein and Allen Carlson. Stanford, 2004. – P. 172–208.

11. Republic of Indonesia National Portal. ASEAN Has Been «People-Centered» In Its Programmes And Activities. Available from : http://www.indonesia.go.id/en/index.php?option=com_content&task=view&id=1226&Itemid=68.

12. *Severino, Rodolfo*. Framing the Asean Charter. – Singapore, 2005. – 69 p.

13. *Shaun, Narine*. State sovereignty, political legitimacy and regional institutionalism in the Asia-Pacific // *Pacific Review*. – Vol. 17(3), 2004. – P. 423–450.

14. Solidarity for Asian People's Advocacy (SAPA) Working Group on ASEAN. Analysis of the ASEAN Charter. – November 19, 2007. Available from : <http://www.focusweb.org/analysis-of-the-asean-charter.html?Itemidj145>.

15. «South-east Asia's toothless charter» (editorial). // *Financial Times*. – November 19, 2007.

16. Thomas, Nicholas, «Developing a regional economic community in East Asia», in *Advancing East Asian Regionalism*, eds. M. G. Curley and Nicholas Thomas. – London, 2007. – P. 137–157.

17. Vientiane Action Programme (VAP) 2004-2010. Available from : <http://www.aseansec.org/VAP-10th%20ASEAN%20Summit.pdf>.

Стаття надійшла до редколегії 10.12.2016

Прийнята до друку 23.12.2016

PROSPECTS FOR INSTITUTIONAL DEVELOPMENT OF ASEAN AND POTENTIAL FACTORS OF INCREASING ITS IMPACT ON THE REGIONAL POLICY IN SOUTHEAST ASIA

Mykhaylo Komarnytskyy

*Ivan Franko National University of L'viv,
1, Universytetska Str., L'viv, Ukraine, 79000,
e-mail: mikedomar@gmail.com*

This article describes the major significant and turning points of ASEAN's regionalism project over the last 50 years. It also attempts to identify the major issues (the ASEAN Security Community (ASC), the ASEAN Economic Community (AEC), and the ASEAN Social-Cultural Community (ASCC) and challenges to ASEAN's community building efforts in the future.

The achievement of ASEAN in expanding and deepening regional cooperation over the past forty years, at first glance, appear to be significant, particularly when it comes to rhetoric of ASEAN official documents containing new ideas and future plans. A sufficient part of the article features the dynamics of economic and political life in Southeast Asia, which requires the adoption of new mechanisms and forms of regional cooperation. A new generation of leaders of ASEAN began to implement new forms of institution building to facilitate the creation of regional identity and the formation of new regional values. In the short term, ASEAN should adopt such rules, principles and mechanisms of the activity that will help eliminate the obvious disadvantages towards regional integration. As a result, ASEAN should open the door to a new principle of «regional participation», which provides intellectual and practical contribution of non-state actors and civil society groups such as advisory bodies ASEAN in deepening regional cooperation.

Key words: Southeast Asia; ASEAN; security cooperation; ASEAN Security Community; ASEAN Economic Community; ASEAN Social-Cultural Community.